

D.17/12
s.12

01-3289

S A Y I 1 2 • 2 0 0 4

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

Bu tür çalışmalarda önemli bir diğer husus imlada bütünlüktür. Eserin yayımında zaman zaman bu bütünlüğü bozacak yazımlara rastlanmakla birlikte, genelde doğru okunduğu ve yazıya aktarıldığı, ancak transkripsiyonda o kadar başarılı olunmadığı görülmektedir. Şu da bir gerçek ki, eserin aktarıldığı her iki dilin alfabetik olarak birbirini karşılamadaki güçlüğü, hazırlayıcı da oldukça zorlamaktadır. Bu tür çalışmaların daha önce yapılmış güzel örneklerinin imla kuralları yazımda göz önünde bulundurulabilse, eserin imla olarak harfiyen aktarımı söz konusu olabilirdi. Burada dikkati çeken bir başka hususiyet de Bursevî'nin üslubundan kaynaklanan hareketli kelime tahlilleridir. Kanaatimizce okuma yanlışlarını asgariye indirmede araştırmacının en büyük yardımcısı olmuştur.

Mevlana ile İsmail Hakkı Bursevî'yi buluşturan bu önemli eser, hiç şüphesiz *Mesnevî* okurlarına *Mesnevî*'nin anlaşılması yolunda önemli katkılarda bulunacak, farklı bir tat verecektir. Bursevî penceresinden Mevlana ve *Mesnevî* manalarına farklı bir bakış açısı kazandıran bu eserin günümüz okuyucusuna ulaştırılması her türlü takdirin üstündedir. Eseri yayına hazırlayan Dr. İsmail Güleç ve eseri yayımlayan İnsan Yayınları'na kültür dünyamızın temel taşlarından birini daha okuyucu ile buluşturdukları için teşekkür eder, bu tür başarılı çalışmaların devamını dileriz.

Sâfi Arpaguş

Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu

Erkan Yar

Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000. 223 sayfa.

Erkan Yar, ruh ve beden ilişkisini insanın bütünlüğü çerçevesinde ele alan kitabında İslâm dininin de aslında ruh ve beden ikiciliğini ileri süren bir insan tasvirini tanımadığını iddia etmektedir. Yar, bu çalışmada Kur'an'ın bedenden ayrı bir ruhun varlığını ve ölümden sonra devamını kabul etmediğini, aksi görüşlerin delillerini eleştirerek ispatlamaya çalışmaktadır. Yazara göre eğer İslâm'ın insan anlayışı salt Kur'ânî bakış açısıyla oluşturulmuş olsaydı, insanın ontolojik yapısından daha çok, görev ve sorumlulukları üzerinde duruldu; zira Kur'an, insanın ontolojik mahiyetinin çözümlenmesinden öte, fiil ve davranışlarını ilahî ve insani yapılandırmaya uygun hale getirmeyi ve fiilleri sonucunda kazanacağı karşılığı açıklayarak onun dünya hayatında başarısını artırmayı hedeflemektedir. Fakat yazara göre çeşitli felsefelerin etkisiyle düalist insan anlayışının İslâm'ın kabul ettiği bir düşünce olarak ortaya atıl-

ması ve bu anlayışın Kur'an'ın öngördüğü insan anlayışı olarak kabul görmesi, bu işlevsel bakış açısını gölgede bırakmıştır.

Bu sonucun ortaya çıkmasında yazar, "kelamcılar" olarak andığı ve kitap boyunca muhatap aldığı kesimi sorumlu görmektedir. Çalışma, geleneksel kültürü sorgulama olarak takdim edilmektedir. Kelamcıların salt Kur'ânî bakış açısıyla ruh ve beden ayrımına karşı çıkmaları gerektiği halde, pek çok kelimelerin çözümünde bu düalizmi kabul etmeleri, düalizmin İslâm'ın insan anlayışı olarak da kabul edilmesi gibi bir yanlış anlayışın gelişmesine neden olmuştur. İlim kavramı ile birlikte ruh-beden ilişkisi konusu, içeriğini eski Yunan felsefesinin belirlediği ve klasik kelimelerin tutarsızlığına sürükleyen iki konudur.

Yazara göre Kur'an üzerinde düşünmek, sadece belirli zaman diliminde yaşayan muhataplarına verilmiş bir hak olmamakla birlikte, bugün yeniden bir düşünme faaliyetinde bulunmanın önünde bazı engeller vardır. Özellikle ruhun araştırılması konusunda Kur'an tandanslı olduğu iddia edilen yasakçı yaklaşım, günümüz Müslümanlarının zihninde İslâm düşüncesinin teşekkül dönemindeki Müslümanlara oranla daha belirgin olarak mevcuttur. Müellife göre yaptığı bu çalışma, bu açıdan bir açılım girişimidir.

Bir doktora tezi olarak hazırlanan çalışma, "Takdim", "Önsöz", "Giriş" ve üç "Bölüm"den oluşmaktadır. Geniş tutulan "Giriş"te ruh ve nefis kavramlarının ayrıntılı analizi ve ruhun araştırılması ile ilgili İslâm düşünürlerinin yaklaşımları incelenmiştir. "I. Bölüm"de (s. 59-100), insanın bu dünyadaki varoluşunun mahiyeti ve bu mahiyetin ölümle birlikte bozulmasına ilişkin kelamcılarının görüşleri irdelenmiş ve bunların Kur'an'a göre tutarlılıkları tartışılmıştır. "II. Bölüm"de (s. 101-164), insanın ölümü ve yeniden yaratılışı arasındaki durumu tartışılmıştır. Kelam literatüründe berzah olarak adlandırılan, dinsel kabuller ve çeşitli inançlarla içeriği doldurulduğu ifade edilen bu kavrama Kur'an'ın yaklaşımının belirlenmesi amaçlanmıştır. "III. Bölüm"de ise (s. 165-207), kelamcılarının dinsel ilkelerde belirtildiği şekilde insanın yeniden varoluşunun mahiyeti ile ilgili yaklaşımları ve bunların Kur'an merkezli tahlilleri yapılmıştır. Görüldüğü üzere çalışmanın seyri, insanın varlık seyrini yaratılış, ölüm, ölüm sonrası/berzah ve yeniden yaratılış olarak takip etmekte, bu açıdan anlaşılır ve sistematik bir yönetime sahip bulunmaktadır.

Kitap, birincil kaynaklara inerek konuyu işleyişi bakımından çitası yüksek bir emeğin ürünü olmakla birlikte, konunun işlenişinde bazı problemlerle hususlara da işaret etmek gerekiyor. Konunun temel problemi olan insanın bütünlüğü çerçevesinde insanın yaratılışı, bütünlüğün oluşumu, ölüm de bu bütünlüğün

bozulması olarak adlandırılmaktadır. Kitapta tartışılmayan ve cevabı aranmayan bir soru “İnsanın bütün olması ne demektir?” sorusudur. Kitap ruh ve beden ilişkisi konusundaki tartışmalar içinde oldukça meşgulken, kendi savunduğu tez olan “İnsan bütündür” önermesini yeterince işleyemiyor. Örneğin insanın bütünlüğünün oluşumu olan yaratılış konusu ele alınırken ruh ve beden hangisinin önce yaratıldığı meselesine itirazla yazar öylesine meşgul ki tek sorunun aynı anda yaratılmayı kabul edip etmemek olduğu sanılıyor. Halbuki hatırlanacağı üzere, yazar başlangıçta düalizmin tümüne karşı çıkmıştır. Kitaptan nasıl düşünmememiz gerektiğini öğreniyoruz belki; ama eskisinin yerine ne düşünmemiz gerektiğini öğrenemiyoruz. Kelam literatüründeki yerleşik fikirlerin yanlışlıklarına dair tartışma ve deliller verilirken yazar konuyu havada bırakıyor. Tüm tartışmaların ötesinde yazarın insan doğasında düalizme karşı çıkmakta, açık olarak bedenden ayrı bir ruhun varlığını kabul etmediğini öğrenmek için kitabın sonundaki iki buçuk sayfalık sonuç bölümünü beklemek gerekmektedir. Sanıyoruz tümüyle karşı tarafın delillerinin tartışılması veya eleştirisi üzerine kurulu bu çalışma, kendi savunduğu hususları yeterince temellendirip işleyemiyor. Bunun sebebi muhtemelen yazarın zihninde de konunun henüz tamamlanmamış olmasıdır.

Aynı sebebin yol açtığı bir başka durum da düalizm anlamında yazarın ruh ve beden varlığına itiraz etmekle birlikte, bu kavramlar örgüsünden kendisini kurtaramayışıdır. Aslında yaratılışı, bütünlüğün oluşumu; ölümü de bütünlüğün bozulması olarak takdim etmek dahi yazarın mesajının aksine farklı unsurlardan mürekkep bir varlık fikrini anımsatması sebebiyle yanlış bir tercih olarak değerlendirilebilir. İnsanın bütünlüğü fikrinin, bu iki kavramın (ruh-beden) yaratılış ve ölüm çerçevesinde birliktelik veya ayrılığı üzerine kurulduğu sanılabilir; halbuki tüm temellendirme, varlığına itiraz ettiğimiz ve fakat henüz kurtulamadığımız bu kavramlar etrafında yapılmaktadır. Çalışmanın temel konusu olan ruh ve beden ilişkisi (ruh ve beden varoluş bakımından öncelik-sonralığı, ruhun ve beden varoluş evrelerinden başlayarak dünyadaki varoluş ilişkisi, ölüm sonrası dirilişe kadar sürecek olan berzahta ve insanın yeniden yaratılacağı farklı bir âlemde bedenle olan ilişkisi vb.) çerçevesindeki tartışmaların yoğunluğu içinde, yazarın bu iki kavramı kabul etmediği mesajı unutulacak derecede cılız kalıyor.

Elbette yerleşik bazı kabullerin aksine, bir iddiayı savunmanın birtakım güçlükleri vardır; ancak bunlar aşılmaz değildir. İyi bir metot, bunları aşmada en önemli faktör olabilir. Ele aldığımız çalışmaya bu açıdan baktığımızda birtakım sıkıntılar görmekteyiz. Bu sıkıntıyı kısaca “karşı tarafın itiraz edilen

yöntemini tekrarlamak" şeklinde ifade edebiliriz. Örneğin itiraz noktalarından biri olan ruhun ebediliği fikrinin, Allah tarafından belirtildiği durumda ancak bir realite olarak kabul edilebileceği ifade edilmektedir (s. 99). Burada dayanak noktası olan "Allah tarafında belirtilme, Kur'an'da ele alınma" durumudur. İlgili görülen ayetler yorumlanarak açıkça "belirtilmemiş olma" iddiasına ulaşılmaktadır. Yazarın da belirttiği gibi, herkesin kendi görüşüne Kur'an'dan delil bulması bir başka itiraz noktasıdır. Yazarın kendisi de bu itiraza dahildir. Nitekim kabir azabını kabul etmeyenlerin inkârcılıkla suçlandığı, halbuki onların bu öğreti için delil getirilen ayetleri inkâr etmeyip bunların kabir azabına delalet etmediğini söyledikleri, dolayısıyla diğerlerinin yaptığı gibi ayetleri te'vil ettiklerini yazarın kendisi belirtiyor (s. 114). Bu durumda bir şeyin Kur'an'da olması iddiasını da devam ettirmek zorlaşmaktadır.

Özellikle ruh kelimesinin geçtiği ayetler, çalışmada yeniden yorumlanmaktadır. "Sana ruhu soruyorlar. De ki o, Rabbi'nin emrindedir. Size az bilgi verilmiştir" (İsrâ, 17/85) ayetindeki ruh, hayat veren ruh değil; Kur'an/vahiy olarak yorumlanmaktadır. "Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan ona üflediğim zaman ona secdeye kapanın" (Sad, 38/72) ayetindeki ruhumdan üfleme durumu da ruhun insan bedenine üflenmesi değil, Hz. Âdem'in insan şeklinde yaratılması için Allah'ın emri ve diğer insanların bu yaratılış kanunları doğrultusunda insan şeklini almaları olarak yorumlanmıştır.

Ruhun varlığıyla alakalı tüm konular da yeniden ele alınmaktadır: Bedenin ölümünden sonra ruhun devam edişi, ölümün ruhun bedeni terk edişi olduğu, ruhlann ölüm meleği Azrail tarafından alınışı, şehitlerin ölmediği, berzah âlemi, kabir suali ve azabı, münker ve nekirin görevi, Hz. Peygamber'in miraca ruhen mi bedenlen mi çıktığı konuları vb. yeniden ele alınmakta, en azından bunlara itiraz edilmektedir. Bunların nasıl olup da ortaya çıktığı konusunda getirilen "hitap edilen kitleleri etkilemek, toplumu kötü fiillerden sakındırmak" (s.138) açıklaması yeterince inandırıcı değildir. Sadece itirazın farklı bir sistemi ortaya koyma konusunda yetersizliği ise açıktır. Bu çalışma, bu konudaki düşünme faaliyetine sağladığı katkı bakımından ise önemli görülebilir.

Konuyla ilgili ayetlerin yeniden yorumlanması hususuna benzer bir sorun da hadisler konusunda olmakla birlikte, bu konuda tercih edilen yöntem daha kolaydır. "Peygamber'in geçmişe ait bilgisi vahiy ile sınırlı olduğu gibi, insanın geleceği hakkındaki bilgisi de vahiy ile sınırlıdır. Ahiretle ilgili tartışmalara kelim kitaplarında semiyat konuları içerisinde yer verilmesine karşın,

bu tartışmalar sırasında hadislerin delil olarak kullanılması, Kur'an dışı vahyi kabul eden bir geleneğin ürünüdür" (s.17) görüşünden hareketle bu çalışmada hadislerin delil oluşuna tümünden itiraz edilmiştir.

Ruh-beden ilişkisi açısından insanın bütünlüğü etrafındaki tartışmaların gelip dayandığı nokta, yazarın "Sonuç" bölümünde ifade ettiği üzere, insan ile diğer canlı varlıklar arasında mahiyet farkı değil, derece farkı oluşudur. Bu insan görüşü, başlangıçta çizdiğimiz çerçevede modern zamanın metafizikten arınmış insan anlayışı içinde yer almakta ve "kendi olma" vurgusuna bir giriş oluşturmaktadır. Hatırlanacağı üzere, yazarın itirazları sadece kelamcılara değil, metafizik konularıyla filozoflardır. Kökeninde dinî referanslardan uzak bir tavır olmakla birlikte, Erkan Yar'ın söz konusu çalışması insanın bütünlüğü konusunu dinî literatür açısından inceleyerek farklı bir noktadan tartışmaya katılmaktadır.

Çalışma, klasik kelim sistemimizin önemli sorunlarından biri olan ruh-beden ilişkisini yeni bir kelim sisteminin doğmasına katkısı olacağı düşüncesiyle incelemiştir. Kelim ilminin konu ve metotlarında bir arayışı ifade etmesi, sahasına yönelik en önemli katkısı olarak not edilebilir. Eleştiri konusu yaptığımız üzere, ciddi bir sistem ortaya koymamakla birlikte, ciddi bir eleştiri olduğu söylenebilir. Zira, tezin danışmanlığını yapan Ahmet Akbulut'un kitaba yazdığı takdimde belirttiği gibi, bu çalışma çözümü neticeler arasında değil, sebepler arasında arayan bir yaklaşımın ürünüdür.

Z. Şeyma Arslan

Toplumsal Hafıza: Hadis Rivayet Ağı 610-1505

Recep Şentürk

çev. Mehmet Fatih Serenli, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004. 301 sayfa.

1990'lı yıllarda Ankara'da yetiştirdiği birkaç talebesinin icazet merasiminde bir hoca efendi, kendi hocasından başlayarak geriye doğru Hz. Peygamber'e varıncaya kadar ilimdeki isnad silsilesini zevk ve gururla saydıktan sonra, günümüz akademiyasındaki isnad eksikliğine dikkatleri çekmişti. Bu uyarı, hoca efendiyi yakından tanıyan Recep Şentürk'ün ne kadar ilgisini çekmiştir bilinmez ama, kendisi o yıllarda Columbia Üniversitesi'nde yapacağı sosyoloji tezini yaklaşık on asır süren hadis hafızları arasındaki rivayet ağlarına tahsis eden bu doktora çalışmasını gerçekleştirdi (1998).

İngilizce olarak hazırlanan bu değerli eser, hem sosyoloji hem de hadis ilmi bakımından ilginç yöntemler ve tespitler sunmaktadır. Disiplinlerarası ilişkilerin adeta kopma noktasına geldiği günümüz ilahiyat çalışmaları içerisinde, hadis